

Leo Trotskij

Tanakadokumentet

(maj 1940)

Det mycket omtalade *Tanakadokumentet* överlämnades 1927 till Japans kejsare av baron Tanaka, Japans premiärminister. Där framlades detaljerat ett program för Japans imperialistiska expansion med början i att upprätta japansk kontroll över Manchuriet för att slutligen leda till total dominans över Kina, Indonesien, öarna i Söderhavet, Sovjetunionens maritima provinser och till sist även Indien och hela Stilla havs-området.

Baron Tanaka hade också tankar på att Japan också ytterst skulle ta kontrollen över Europa.

När dokumentet avslöjades förnekade Japan först att det var äkta. Men från och med 1931 med invasionen av Manchuriet började Japan operera exakt enligt de riktlinjer som omnämns i *Tanakadokumentet*.

Ändå valde de stora imperialistmakternas utrikesministerier, och även Kreml, trots att man kände till äktheten i *Tanakadokumentet*, att tåga, medan Japan fortsatt att förneka äktheten. Washington och London, som ägnade sig åt försonliga trevare mot Japan – dvs att planera det mest gynnsamma tillfället för krig i Stilla havet – har försökt hindra publicering av uppgifter om Tanakadokumentet. Och även sovjetisk press har hållit tyst i frågan.

I följande artikel skildrar Leo Trotskij för första gången historien om hur den sovjetiska underrättelsetjänsten kom över *Tanakadokumentet* ur den japanska regeringens egna arkiv. Kamrat Trotskij hade inte riktigt hunnit avsluta artikeln när han blev mördad av Stalins GPU.

Artikeln skrevs för offentligheten. Kamrat Trotskij höll fortfarande på att försöka skaffa fram mer exakta uppgifter om vissa händelser. Trots att han hade ett utomordentligt minne var han aldrig nöjd med något av det han skrivit förrän han kunnat verifiera det genom dokument. Redaktörerna har inte kunnat förse Trotskijs egna antaganden med ytterligare verifikation.

I en artikel publicerad i *Liberty* den 27 januari 1940 förutsade kamrat Trotskij att en framtida pakt mellan Kreml och Japan ”skulle bli ett symmetriskt komplement till pakten mellan Moskva och Berlin”. En sådan pakt undertecknades också den 13 april 1941. Kreml skulle idag knappast göra några ansträngningar för att intyga äktheten av Tanakadokumentet för då skulle det bli svårt att inför den internationella arbetarklassen motivera varför man undertecknat en pakt med Japan mitt under Kinas kamp mot den japanska imperialismen.

Redaktörerna [för tidskriften *Fourth International*, i juni 1942]

Under 1930- och 1940-talen ansågs allmänt att *Tanakadokumentet* var äkta, inte minst därför att Japans agerande stämde väl överens med dokumentets innehåll. Numera hävdar de flesta forskare i väst (och Japan) att Tanakadokumentet trots allt är en (kinesisk) förfälskning. Men i exempelvis Kina, betraktas det fortfarande som äkta. Frågan kan följaktligen inte anses vara slutgiltigt avgjord.

MF

Tidningarna i USA har hittills betraktat *Tanakadokumentet* som tvivelaktigt.

Den 23 april hänvisade konteramiral Taussig till *Tanakadokumentet* i sin ytterst intressanta rapport till senatens kommitté om marina frågor. Konteramiral Taussig desavouerades av sin egen militära ledning. Min avsikt är inte att blanda mig i den kontroversen. Jag gissar att konteramiralen hade sina egna skäl för att tala och ledningen för marinen sina för att desavouera honom. Det är fullt möjligt att desavoueringen inte blev någon överraskning för honom. Men, jag upprepar detta, det är inget som angår mig. Så vitt jag kan bedöma är konteramiral Taussig en kvalificerad expert vad gäller inställningen till, inriktningen av och politiken i Fjärran östern. Han ifrågasätter inte äktheten i *Tanakadokumentet*. När *New York Times* rapporterade om senatskommittén om marina frågor ansåg man det emellertid nödvändigt att åter påminna läsarna om att ”Japan alltid hävdade att den så kallade *Tanakadokumentet* var en kinesisk förfalskning”. Till och med idag, 13 år efter publiceringen av dokumentet är det således fortfarande suspekt och kontroversiellt.

Tanakadokumentet är ingen förfalskning. Detta bekräftas mer än väl vid en noggrann analys av innehåll och text. Författaren till dessa rader förfogar dessutom över fakta, som fullständigt och ovedersägligt verifierar äktheten i *Tanakadokumentet*.

Den inre trovärdigheten

Det hade krävts ett geni på tillverkning av förfalskningar för att åstadkomma något så komplext och så inträngande vad gäller de objektiva förhållandena och politiska psykologin i de härskande kretsarna i Japan. Genier ägnar dock vanligtvis inte sin energi åt förfalskningar utan har andra mål. Det rådde förvisso ingen brist på förfalskningar under första världskriget och efterkrigstiden. Det räcker med att påminna sig de ökända Sissondokumenten om Sovjetrepubliken. Den allmänna regeln – och jag känner inte till några undantag – är att dokument av det slaget brukar vara ganska obearbetade. De brukar säga mer om förfalskarnas psykologi, eller de kretsar förfalskningarna är avsedda för, än om psykologin hos de individer eller grupper i vars namn förfalskningarna gjorts. Om sådana dokument erhåller trovärdighet är det bara på grund av dåliga kunskaper om de kretsar de påstås härröra från. Sovjetregeringen bestod av personer som var totalt okända för världsoptionen. Föga förvånande var det då lätt att tillskriva dem alla sorters målsättningar och syften och framställa detta på vilket sätt som helst.

Annorlunda är det med den kejsrerliga regeringen i Japan. Den utgör en gammal och traditionell miljö. Alla som noggrant ägnat sig åt att följa utvecklingen av japansk politik kan inte undgå att inse att dokumentet, med den cyniska realismen och isande fanatismen hos den härskande kasten, härrör från denna miljö. Dokumentet är trovärdigt. Texten giltig. Innehållet vinner i styrka därför att det talar för sig självt.

Japan är idag den svagaste länken i den imperialistiska kedjan. Dess ekonomiska och militära överbyggnad baseras på ett halvfeodalt agrart barbari. Olika revolter inom den japanska armén är bara en avspeglning av de outhärdliga sociala spänningarna och motsättningarna i landet. Regimen som sådan kan bara bestå genom den dynamik som åstadkoms av militära erövringar. Och *Tanakadokumentet* ger den programmatiska basen för dessa erövringar.

Vad jag minns är ”dokumentet” baserat på kejsar Meijis testamente. Detta testamente är förstått i sig en myt. Men japansk aggressionspolitik är sammanvävd med traditionalism. Samtidigt som man skapat en gigantisk flotta av allra modernaste slag föredrar de japanska imperialisterna att bygga sina aktiviteter på gamla nationella traditioner. Precis som präster lägger sina uttalanden och önsknings i munnen på gudomar utger de japanska imperialisterna sina ytterst moderna planer och manövrerande för att vara uttryck för viljan hos upphöjda stamfäder till den sittande kejsaren. På samma sätt dolde Tanaka den härskande klickens

imperialistiska ambitioner under hänvisning till ett icke existerande testamente från en kejsare.

Dokumentet sprang inte fixt och färdigt ur baron Tanakas panna. Det utgör det allmänna resultatet av planer formulerade av ledarna för armén och flottan och, i viss mening, en kompromiss mellan och teoretisk sammanfattning av dessa planer. Man kan utgå från att många varianter föregick det slutgiltiga utkastet och att åtskilliga diskussioner förekom i inre, ”icke officiella”, och därmed så mycket mer betydelsefulla, kretsar. Målet var att förse dessa arméns och flottans ambitioner med kejsarligt sigill. Den gamle kejsarens fysiska och mentala tillstånd var sådant att hans signatur inte skulle framstå som auktoritativt för de invigda. Det är orsaken till att de imperialistiska konspiratörerna inväntade kejsar Hirohitos trontillträde innan han fick se dokumentet, vilket bär alla spår av att ha formulerats slutgiltigt under general Tanakas ledning.

Orsaken till att jag kan verifiera äktheten

Förutom dessa allmänna bedömningar kan författaren till dessa rader emellertid gå i god för följande uppgifter. *Tanakadokumentet* fotograferades först i Tokyo på marinministeriet och fördes till Moskva i form av en icke framkallad film. Kanske var jag den allra första att få kännedom om dokumentet i de engelska och ryska översättningarna av den japanska texten.

Vid den tidpunkten var relationerna med Japan ytterst oroväckande för sovjetisk utrikespolitik. Fjärran östern var dåligt försvarat. Försvaret av Östjärnvägen i Kina än sämre. Under de dagarna förekom inget tal om att sälja järnvägen till japanerna. Inte främst på grund av att Moskva inte var villigt att sälja, utan främst på grund av att Tokyo inte hade några avsikter att köpa; de var ute efter att få den gratis.

Under denna period gjorde Moskva enträgna försök att få till stånd en ömsesidig icke-angreppspakt med Tokyo. De diplomatiska trevarna undvek Tokyo med hänvisning till att tiden ännu inte var mogen för något sådant avtal. Det här var en tid då fördrag behandlades med något som liknade seriös inställning. Några år senare hade det redan blivit till regel att en ömsesidig icke angreppspakt var bästa inledning till krig. Hur som helst valde Japan vid denna tidpunkt att undvika ämnet.

Moskva släppte aldrig blicken från Östern. Å ena sidan hade man att göra med ständiga hot från Japan. Å andra sidan spirade den kinesiska revolutionen 1925-27. Stora förhoppningar knöts till den kinesiska revolutionen, inklusive sådant som handlade om att trygga de sovjetiska besittningarna i Fjärran östern och Östjärnvägen i Kina. Författaren tillhörde inte dem i regeringen som ansåg att Östjärnvägen i Kina måste överlämnas till Japan så fort de senare lyckats skaffa sig kontrollen över Manchuriet.

Men varken den kinesiska revolutionens varaktighet eller dess framgång var något på förhand garanterat. Den japanska militarismen var ett ovedersägligt faktum, mycket kännbar, mycket aggressiv. Den kinesiska revolutionen låg i framtiden. Det är knappast förvånande att båda grenar av den sovjetiska underrättelsetjänsten – den som hade militära uppdrag och GPU – hade order om att noga vaka över alla japanska schackdrag, såväl diplomatiskt som militärt.

Den militära underrättelsetjänsten löd under en dubbel jurisdiktion: å ena sidan under krigsministeriet och å den andra under GPU. Utrikesavdelningen inom GPU leddes av den gamle bolsjeviken Trilisser, som senare avsattes och troligen likviderades som så många andra. Den militära underrättelsetjänsten leddes av Berzin, en gammal lettisk bolsjevik. Jag hade ingen närmare kunskap om hur vår agentur i Japan var organiserad, eftersom jag inte var särskilt intresserad av de tekniska aspekterna av frågan. Jag överlämnade detta till mina medarbetare, först Skljanskij och därefter Unschlicht, samt i någon mån Rosenholtz. Tillåt mig att påminna om att Skljanskij, en av de mest framstående och välmeriterade när det gällde uppbygget av

Röda armén, drunknade i USA 1924 eller 1925 under en båtture på en sjö. Unschlicht försvann och blev uppenbarligen likviderad. Rosenholtz blev avrättad efter en rättegång.

Frågor rörande underrättelsetjänsten var därför något som jag bara kom i beröring med i undantagsfall och då handlade det om frågor av stor politisk eller militär betydelse. Det var just vad som hände vid det tillfälle jag nämmt.

Tidiga sovjetiska fördelar inom underrättelseverksamheten

Det var ingen slump som gjorde att den sovjetiska underrättelsetjänsten utomlands redan vid denna tid kunde skryta över sina framgångar. Partiet hade till sitt förfogande inte helt få personer med stora erfarenheter av konspiratoriskt arbete och som var väl förtrogna med alla metoder och kryphål inom polisväsen och kontraspionage. De förde med sig internationella erfarenheter i sitt arbete, många hade befunnit sig i exil i olika länder och var i besittning av en vid politiskt horisont. De hade personliga vänner i många länder. Inte heller var det någon brist på självupppoffrande stöd från revolutionära element i olika länder. På många håll inom regeringsinstitutionerna i de kapitalistiska länderna var tjänstemän på lägre nivå ofta sympatiskt inställda till Oktoberrevolutionen. Förutsatt att man visste hur man skulle gå till väga gick det att utnyttja detta till förmån för Sovjetunionen. Och så skedde också.

Nätverket av utländska agenter var fortfarande ytterst lite utvecklat och långt ifrån komplett, men lyckosamma individuella kontakter fick kompensera och ledde ibland till oväntade och storartade resultat.

Dzerzjinskij, som då var chef för GPU, brukade vid mer än ett tillfälle belåtet tala om de utomordentliga källor han förfogade över i Japan.

Trots japanernas slutna karaktär och deras förmåga att hålla på hemligheter – som har att göra med de specifika, speciella förhållandena i deras egen kultur och det japanska språkets otillgänglighet för en överväldigande majoritet av utlänningar – måste det emellertid påpekas att detta ändå inte är någon absolut regel. Sönderfallet i det gamla systemet kommer till uttryck inte bara i att unga officerare och ämbetsmän då och då skjuter ihjäl ministrar som de inte gillar, utan också i att mindre patriotiska officerare och ämbetsmän, som tröttnat på den spartanska livsföringen, letar efter inkomster vid sidan om. Jag känner till fall där högt uppsatta japanska tjänstemän, som arbetat på japanska konsulat i Europa, lämnat över viktiga hemligheter i utbyte mot ganska blygsamma penningssummor.

Dzerzjinskij invaldes i politbyrå efter Lenins död. Stalin, Zinovjev och Kamenev vidtog denna åtgärd för att locka över den hederlige men fåfänge Dzerzjinskij på sin sida. Det lyckades utomordentligt väl.

Dzerzjinskij var mycket pratsam och mycket hetlevrad och explosiv. Denne man med järnvilja, som avtjänat flera års straffarbete, hade karaktärsegenskaper som fullständigt liknade ett barns. En gång vid ett sammanträde med politbyrå skröt han med att han trodde sig kunna lura över Boris Savinkov till sovjetiskt territorium och arrestera honom. Jag var ytterst skeptisk till om detta skulle vara möjligt. Men Dzerzjinskij visade sig ha rätt. GPU-agenter lyckades lura över Savinkov till Sovjet och arrestera honom där. Kort därpå talade Dzerzjinskij om att han hoppades kunna få fast Wrangel på samma sätt. Men den förhoppningen uppfylldes aldrig, då Wrangel visade sig vara mer försiktig.

Mycket ofta, utan att komma med några detaljer och som heller ingen förhörde sig om, kunde han skryta om framgångarna för vårt utlandsspionage, särskilt då i Japan.

En dag 1925, på sommaren till tidigt på hösten, talade Dzerzjinskij upphetsat om att han gick och väntade på ett ytterst viktigt dokument från Japan. Han hävdade extatiskt att detta doku-

ment i sig kunde leda till internationella omvälvningar, händelser av största betydelse, krig mellan Japan och USA, osv. Som alltid i sådana fall blev jag bara än mer skeptisk.

”Krig uppstår inte på grund av dokument”, invände jag. Men han insisterade: ”Ni fattar inte hur viktigt detta dokument är, det är de härskande kretsarnas program och har godkänts av Mikadon själv; det går ut på att erövra Kina och krossa USA, att behärska världen.”

”Kan det inte vara så att er agent blivit lurad?”, frågade jag. ”Ingen brukar skriva ned sådana dokument. Varför skulle den sortens planer fästas på papper?”

Dzerzjinskij själv var inte helt säker på denna punkt. Han svarade, som för att skingra sina egna tvivel: ”I deras land sker allt i kejsarens namn. För att kunna motivera riskfyllda åtgärder, en riskabel politik och stora satsningar på armé och flotta har militär och diplomater försökt fresta Mikadon med enorma perspektiv som är lika outhärliga för dem själva och de politiska äventyr de är inblandade i. Det är orsaken till att Tanaka skrivit ner militärens planer i en speciell rapport till kejsaren, och den rapporten har fått kejsarens godkännande. Vi kommer att få en fotokopia av dokumentet direkt från utrikesministeriet.”

Hur dokumentet säkrades

Jag minns att Dzerzjinskij nämnde en summa som betalning för fotokopian. Den var relativt blygsam, kring 3 000 USA-dollar.

Av Dzerzjinskij fick jag veta att GPU använt sig av en mycket pålitlig ämbetsman, som hade direkt tillgång till det japanska utrikesministeriets hemliga arkiv. Under drygt ett år hade han redan levererat en del mycket värdefull information och kännetecknades av stor exakthet och samvetsgrannhet i sina uppdrag som utländsk spion. Han var ganska väl förtrogen med arkiven och de olika dokumentens relativa värde. Ämbetsmannen hade velat kopiera dokumenten, men GPU:s representant hade, efter anvisning från Moskva, krävt fotokopior. Detta var mycket svårare. Det krävdes att en tekniker från GPU fick komma in i lokalerna på ministeriet eller lära ämbetsmannen fototeknik. Dessa tekniska svårigheter ledde till ett dröjsmål med att komma över dokumentet. Flera kopior gjordes av varje sida, varefter filmen vidarebefordrades på två eller tre olika vägar. Alla kopior anlände till sist i säkert förvar till Moskva.

Jag måste medge att jag inte längre kan erinra mig, kanske var jag inte intresserad vid denna tidpunkt – hurvida den japanske agenten var uppriktigt hängiven sovjetregimen, eller om han tillhörde ett antal lejda agenter eller, kanske, en kombination av båda. Det sistnämnda var förmodligen det vanligaste. Antalet sympatisörer var mycket litet i Japan.

”Dokumentet har kommit!” meddelade Dzerzjinskij sedan hänfört. Var fanns det? Det hade anlant i form av en film som höll på att framkallas. Framkallningen gick bra och dokumentet översattes av våra experter på japanska alltmedan det framkallades. Samtliga var helt förbluffade över innehållet i de första sidorna. Jag skulle få en rapport av Trilisser. (Det kan ha rört sig om Unschlicht.)

Som chef för krigsministeriet var jag förstas intresserad av frågor som rörde Fjärran östern, men det fanns ytterligare en koppling. Under sovjetregimens första tid, de första månaderna fram till februari 1918, ledde jag utrikeskommisariatet. När Tjitjerin återkom från England, han hade utväxlats i utbyte mot flera fängslade engelsmän, blev han min närmaste man. När jag övergick till krigskommisariatet utsågs Tjitjerin, som skött sitt uppdrag väl, på mitt förslag till Folkkommisarie för utrikes frågor och till medlem av sovjeternas centrala verkställande utskott. Som medlem av politbyrån brukade jag och Tjitjerin samarbeta vid utarbetandet av diplomatiska dokument. Men i alla frågor där jag behövde hjälp av diplomater under inbördeskriget vände jag mig direkt till Tjitjerin.

1923 försökte ”trojkan” (Zinovjev-Kamenev-Stalin) hålla mig borta från all insyn i utrikespolitiken. I stället gick det uppdraget till Zinovjev. Ändå fortsatte de gamla kontakterna och, så att säga, den gamla inofficiella hierarkin att gälla. Till och med 1925, då jag lämnat krigsministeriet och fått ansvaret för den ganska blygsamma koncessionskommittén blev jag, som medlem av politbyrån, utsedd till chef för kommittén om frågor rörande Fjärran östern, Japan och Kina. Bland dem som ingick i denna kommitté fanns Tjitjerin, Vorosjilov, Krassin, Rudzutak och några till.

Stalin var vid denna tid försiktig med att ge sig ut på den internationella politikens hala is. Mestadels lyssnade han och tittade på, uttryckte sin åsikt, eller bara lämnade sin röst sedan andra talat.

Zinovjev, som formellt hade ansvaret för diplomatiska frågor, hade, som alla var väl medvetna om, en tendens att gripas av panik så fort någon besvärlig situation uppstod. Allt detta förklarar mer än väl varför det dokument som kommit från Tokyo vidarebefordrades direkt till mig.

Våra studier av dokumentet

Jag får erkänna att planens omfattning och den kalla och hänsynslösa messianismen hos den byråkratiska klicken runt Mikadon gjorde mig förvånad. Men texten som sådan väckte inte minsta tvivel hos mig, inte bara på grund av att jag var väl insatt i dokumentets historia utan också på grund av dess trovärdighet.

Om vi går med på att kineserna lyckats med att hitta en perfekt förfalskare som tillverkat dokumentet då återstår ändå frågan hur den kinesiska förfalskningen kunnat hamna i det japanska utrikesministeriet som speciellt, hemligt dokument. Hade utrikesministeriet gått med på att handlägga det förfalskade kinesiska dokumentet och låta det passera som ett äkta japanskt dokument? Ett sådant antagande vore ytterst fantasifullt. Japanerna hade ju inte haft minsta intresse av att låta ett sådant dokument cirkulera och väcka tilltro till det. Det visade de också tydligt genom att stämpla det som förfalskning så fort det blivit känt.

Filmen framkallades och översattes genast av underrättelsetjänsten och levererades därefter skyndsamt till Kreml. Fotostatkopiorna var fortfarande fuktiga och översättningen i form av ett första grovt utkast. Många korrigeringar blev senare nödvändiga.

Fick de övriga i politbyrån kännedom om dokumentet samtidigt som jag, eller var det först en kort tid efteråt? Jag har inga säkra hågkomster av detta. När politbyrån sammanträdde hade dock samtliga medlemmar tagit del av det. Även om de personliga relationerna vid denna tidpunkt redan var ansträngda tycktes alla i politbyrån tillfälligt komma närmare varandra på grund av detta dokument. Under den inledande diskussionen var huvudämnet förstas japanernas glupskhet. Det storhetsvansinne där mysticism och cynism kompletterade varandra på ett förbluffande sätt kommenterades med en häpnad färgad av motvillig beundran.

”Är inte detta kanske ett poem, en förfalskning?”, undrade Bucharin som med sin barnsliga troskyldighet, så fort ett lämpligt tillfälle yppade sig, älskade att inta rollen av försiktig statsman. Dzerzjinskij exploderade, som vanligt.

”Jag har ju redan förklarat för er”, sade han med sin polska accent som alltid bara tyckts bli grövre när han var upphetsad, ”att detta dokument hittats av vår agent som alltid visat sig vara helt trovärdig; och att detta dokument förvarats i de allra mest hemliga arkiven på marinministeriet. Vår agent lyckades få med sig vår fotograf i lokalerna. Själv klarade han inte av att använda en kamera. Inbillar ni er verkligen att de japanska amiralerna själva placerat ett förfalskat dokument i sina hemliga arkiv? Först hade marinministeriet ingen kopia av dokumentet. Det förvarades då enbart i kejsarens personliga arkiv, med en kopia på utrikes-

ministeriet. Därefter bad Armé- och Marinministeriet om att få egna kopior. Vår agent fick kännedom om den exakta tidpunkten när en kopia skulle komma från utrikesministeriet. Leveransen omgärdades av långtgående försiktighetsåtgärder. Vår agent lyckades få tillgång till det bara tack vare att en kopia till sist hamnade i arkiven i Marinministeriet. Inbillar ni er kanske att allt detta bara skedde för att lura omvärlden?”

Jag för min del hade, jag säger det ännu en gång, inga tvivel på äktheten, om inte annat bara på grund av dess egen trovärdighet. ”Om vi för ett ögonblick skulle gå med på”, sade jag, ”att dokumentet är förfalskat, då måste vi också gå med på att det är japanerna själva som stått för förfalskningen. I vilket syfte? Att sälja det till oss för 2 000 eller 3 000 dollar? Förstärka Marinministeriets kassa med 3 000 dollar? Eller är de ute efter att provocera eller skrämja oss? Men vi känner ju redan till deras hunger, även om vi kanske inte trodde den var av denna omfattning. De vet att vi trots en hel rad provokationer gör allt som står i vår makt för att undvika en konflikt. Ett programmatiskt dokument skulle inte på minsta vis föranleda någon förändring av vår politik.”

Diskussionen om denna fråga avslutades snabbt. Alla omständigheter och alla tekniska detaljer, som jag förstås inte bevarat i minnet, lämnade inget utrymme för tvivel om dokumentets äkthet.

Hur förfara med dokumentet?

Nu uppstod nästa fråga: Hur agera? Vi hade i vår ägo en akt av allra högsta explosiva karaktär. Det fanns naturligtvis en risk för att vi skulle spränga oss själva i luften. Allt talade för att det inte var tillrådligt att publicera det i sovjetiska tidningar. För det första skulle japanerna då bli uppmärksammade på att vi hade en ytterst värdefull agent till vår disposition hos dem. Under alla omständigheter ville inte Dzerzjinskij alls höra talas om något sådant. Men långt viktigare var överväganden av politiskt slag. Japans planer handlade om flera decennier. För Kreml gällde det att vinna tid, några år, rent av några månader. Vi skonade japanerna på alla tänkbara sätt. Vi gjorde mycket stora eftergifter. Vår klokaste, mest omsorgsfulle och mildaste diplomat, Joffe, var placerad i Japan. Om dokumentet publicerades i Moskva vore det likvärdigt med att öppet säga till japanerna att vi var ute efter en konflikt. Det skulle leda till att de mest krigiska kretsarna inom armé och flotta i Japan skulle få överhanden. Att provocera Japan genom att publicera detta dokument vore helt irrationellt och det skulle dessutom kanske inte heller få någon trovärdighet utomlands.

Zinovjev kom först med förslaget att dokumentet skulle publiceras i tidskriften *Kommunistiska internationalen*. Då skulle regeringen själv inte vara direkt i rampljuset. Men ingen ville höra på det örat och Zinovjev fortsatte heller inte att argumentera för sitt förhastade förslag.

Jag lade fram en plan, som jag utarbetat innan jag gick till sammanträdet i politbyrån. Dokumentet måste publiceras utomlands, men alla kopplingar mellan dokumentet och Moskva måste undvikas, utan att fördenskull reducera värdet av det, utan att väcka misstankar och utan att kompromettera GPU-agenterna i Japan. Men var? Platsen var ganska naturlig. I USA. Jag föreslog att dokumentet efter att ha översatts skulle överlämnas till pressen av en trovärdig och auktoritativ vän till Sovjetrepubliken i USA. Vid denna tid hade ännu inte beteckningen vän till Sovjetunionen fått något yrkesmässigt över sig. Antalet vänner var inte stort; det var alldeles för ont om viktiga och inflytelserika personer. Hur som helst visade sig uppgiften betydligt svårare än jag trott.

Vi hade fått intrycket att dokumentet bokstavligen skulle slitas ur händerna på oss. Dzerzjinskij hyste förhoppningar om det skulle gå lätt att få tillbaka det som lagts ut av våra agenter i Japan. Men det hela skulle alls inte fungera så. Det var inte lätt att komma med någon trovärdig förklaring till hur dokumentet skaffats fram i Tokyo. Alla hänvisningar till

den verkliga källan, dvs GPU, skulle bara leda till ökad misstänksamhet. I USA skulle misstanken förstås uppstå om att GPU fabricerat dokumentet för att förgifta relationerna mellan Japan och USA.

Översättningen till engelska skedde mödosamt i Moskva. Fotostatkopiorna, och den engelska texten, vidarebefordrades till New York och därigenom kunde allt som tydde på något samband mellan detta dokument och Moskva undvikas.

Det får inte glömmas att detta skedde när Coolidge var president och Hughes utrikesminister, dvs en starkt sovjetfientlig amerikansk administration. Det fanns alla skäl till att oroa sig för att fientliga experter kort och gott skulle förklara att dokumentet var ett påhitt i Moskva. Det är ju känt att falska dokument emellanåt förklaras vara autentiska, medan det inte är helt ovanligt att autentiska dokument får etiketten förfalskningar.

Så vitt mig är bekant gjorde de amerikanska tidningarna inga anspelningar på att Moskva skulle ha spelat en nyckelroll när dokumentet vidarebefordrades från Tokyo till New York. Det fanns heller ingen ”illvilja” från Moskvans sida i denna affär, såvida man inte ser det som ”illvilligt” att komma över dokument i en fientlig makts hemliga arkiv. Vi såg helt enkelt ingen annan möjlighet att uppmärksamma världspinionen på dokumentet än att få det publicerat i tidningarna i USA, utan att ange källan, eller snarare att så gott det gick kamouflera den verkliga källan.

Vid denna tid hade Sovjetrepubliken ännu inte etablerat en egen diplomatisk beskickning i USA. Den som ledde [handelsorganisationen] Amtorg var en ingenjör vid namn Bogdanov. Han och hans kolleger, som idag är bättre kända och har mer inflytande, utförde alla slags diplomatiska uppdrag. Jag kommer nu inte ihåg vem som dem som fick förtroendet att hitta en kompetent amerikan som kunde börja sprida dokumentet. I varje fall torde det inte vara några svårigheter att kunna verifiera detta, eftersom dokumentet erbjöds de flesta viktiga publikationer allt efter betydelse.

* * *

Enligt vissa uppgifter ska Mikadon ha signerat *Tanakadokumentet* i juli 1927. I så fall verkar det som om dokumentet vidarebefordrats till Moskva innan Mikadon undertecknat det. Som redan noterats hade dokumentet tidigare varit föremål för diskussioner på högsta nivå inom den japanska armén, flottan och diplomatkåren. Och det var just i samband med detta som det måste göras disponibelt för berörda instanser. Tanaka blev premiärminister i april 1927. Det kan mycket väl ha varit så att han utnämndes för att få kejsaren att godkänna detta program för den mest extrema flygeln bland militarismen och imperialister.

Varför hävdar japanska myndigheter att *Tanakadokumentet* var en förfalskning av kineserna? Uppenbarligen kände de inte till Moskvans roll i samband med publiceringen av dokumentet. Att dokumentet dök upp i tidningarna i USA, och inte i Sovjet, gav naturligt upphov till föreställningen att det på något sätt hamnat i kinesiska händer och att man där skyndat sig att vidarebefordra det till USA.

Varför tiger Kreml?

Det är svårt att förstå varför Moskva, som har de bästa informationerna i denna fråga, fortsätter att hålla tyst om *Tanakadokumentet*. Moskva erhöll den ursprungliga fotokopian under omständigheter som borde ha undanröjt alla tvivel om äktheten. Detta anmärkningsvärda dokument skickades utomlands, dvs till USA, från Moskva, från Kreml. Märkligt omges frågan om dokumentets äkthet av misstankar även idag. Och Moskva tiger.

Förvisso fanns det på sin tid gott om skäl för Moskva att dölja den roll man spelat vid offentliggörandet och avslöjandet av *Tanakadokumentet*. Först och främst att inte provocera

Tokyo. Det är orsaken till att Kreml valde en omväg vid offentliggörandet av det. Men läget har förändrats dramatiskt under det ett och ett halvt decennium som förflutit sedan dess. Moskva är mycket väl medvetet om att de tekniska omständigheterna och de konspiratoriska hänsynstaganden som först gjorde det nödvändigt att dölja källorna sedan länge upphört. De individer som var inblandade har blivit ersatta (de flesta avrättade) och metoderna har förändrats. När general Lutjkov, en högt uppsatt tjänsteman inom GPU, flydde till Japan utgjorde det en skiljelinje i två perioder av utformningen av spioneriet. Även om Lutjkov inte överlämnade sina forna agenter till japanerna – och hans agerande får mig att tro att han avslöjade allt han visste – måste det ha fått Moskva att snabbt göra sig av med alla agenter och ändra kontakterna med tanke på det hot Lutjkov utgjorde. Ur alla aspekter är Kremels tystnad ytterst obegriplig.

Man får anta att också här är det fråga om den överdrivna försiktighet som ofta får Stalin att bortse från viktigare frågor och i stället ägna sig åt sekundära och mindre betydande sådana.

Det är mer än sannolikt att Moskva också nu försöker undvika allt som skulle kunna störa Tokyo i samband med de förhandlingar som förs i syfte att nå en mer stabil och varaktig överenskommelse. Alla sådana överväganden måste emellertid hamna i bakgrunden i ett läge då världskriget breder ut sig i koncentriskt cirklar över allt större områden och då Japan bara avvaktar ett lämpligt tillfälle i Fjärran östern innan man tar nästa steg för att sätta *Tanakadokumentet* i verket.

* * *

Jag frågar mig själv: varför berättade jag inte tidigare om detta, om en episod som kastar ljus över ett av de viktigaste politiska dokumenten i modern historia? Orsaken är helt enkelt att det inte funnits något lämpligt tillfälle. Under de år som gått mellan politbyråns möte 1925, då *Tanakadokumentet* var uppe till diskussion första gången, och när jag hamnat i exil utomlands och fick möjlighet att närmare följa internationell politik – under dessa år fick jag vara med om grym intern kamp, arrestering, förvisning till Centralasien och exil i Turkiet. *Tanakadokumentet* hamnade då vid sidan om i mitt minnesarkiv.

Händelseutvecklingen i Fjärran östern på senare har bekräftat Tanakaprogrammet i sådan omfattning att det inte längre går att tvivla på äktheten i detta dokument.

Översättning: Björn Erik Rosin